

Wokół „piosenki”. Festiwal Piosenki Radzieckiej w latach 1982-1984 w Zielonej Górze w perspektywie bezpieczeństwa¹

I. Wstęp

Festiwal Piosenki Radzieckiej (FPR) w Zielonej Górze był jedną z najbardziej prestiżowych imprez kulturalnych organizowanych w PRL i świadczył o „braterskiej przyjaźni polsko-radzieckiej”². Jego początki sięgają 1961 r., gdy działacze Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej w Zielonej Górze zorganizowali konkurs dla amatorów na najlepsze wykonanie piosenki radzieckiej. Pomysł tak się spodobał, że zdecydowano, iż odtąd w Zielonej Górze odbywać się będą finały Ogólnopolskiego Konkursu Piosenki Radzieckiej. Pierwszy odbył się w 1962 r. Po trzech latach, w 1965 r., Konkurs przekształcił się w Festiwal Piosenki Radzieckiej.

W dekadzie Edwarda Gierka festiwal – finansowany ze środków centralnych Ministerstwa Kultury i Sztuki – był jednym z podstawowych imprez propagandy PRL transmitowany przez telewizję z udziałem władz partyjnych i delegacji radzieckiej. W eliminacjach poprzedzających zielonogórski finał brało udział blisko 100 tys. uczestników. Głównym nagrodami były złote, srebrne i brązowe samowary. Na scenie debiutowało wielu znanych artystów. Przygotowaniami do organizacji festiwalu kierował Komitet Organizacyjny, w skład którego wchodziła przedstawicielstwo lokalnych władz partyjnych i państwowych Zielonej Góry.

Stopniowo festiwal obrastał w imprezy towarzyszące: Ogólnopolskie Sympozjum Rusycystyczne, Plener Plastyczny w Łagowie Lubuskim, Dni Literatury Radzieckiej, wystawy książki i sztuki radzieckiej, spotkania z autorami i twórcami radzieckimi itp.³

Ostatni raz festiwal odbył się w czerwcu 1989 r. Rok później przestał istnieć, podobnie jak jego patron – Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej.

1 Artykuł powstał w ramach projektu naukowego Instytutu Pamięci Narodowej „Aparat bezpieczeństwa wobec środowisk twórczych, dziennikarskich i naukowych w latach 1944-1990”.

2 O propagandowym znaczeniu FPR rozpatrywanej z perspektywy teorii postkolonialnej, zob.: E. Domańska, *Obrazy PRL w perspektywie postkolonialnej. Studium przypadku*, [w:] *Obrazy PRL. O konceptualizacji realnego socjalizmu w Polsce*, red. K. Brzechczyn, Poznań, 2008, s. 167-187.

3 H. Szczegóła, *Zielona Góra. Rozwój miasta w Polsce Ludowej*, Poznań 1984, s. 209-210.

II. Kryptonim „Piosenka”

Festiwal wykraczający swoim znaczeniem poza granice miasta i regionu siłą rzeczy musiał budzić zainteresowanie zielonogórskiej Służby Bezpieczeństwa, a dokładniej Wydziału III SB KW MO. Jego przebieg nadzorowano w ramach sprawy obiektowej, której nadano kryptonim „Piosenka”⁴. W Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddziału w Poznaniu zachowały się materiały dotyczące operacyjnego zabezpieczenia festiwalu w latach 1982, 1983 i 1984. Czy ochraniano festiwal również wcześniej i później? Na obecnym stanie badań nie można na to pytanie odpowiedzieć.

Najtrudniejsze – z punktu widzenia formułowanych przez władzę obaw – było zabezpieczenie festiwalu w okresie stanu wojennego. Działania te prowadzono w ramach sprawy obiektowej „Piosenka”, która została rozpoczęta 28 maja 1982 r., a zakończona – 16 czerwca 1983 r.; objęły one zatem dwa festiwale – XVIII, który odbył się w 1982 r. i XIX w 1983 r.

„W Planie zabezpieczenia XVIII Festiwalu Piosenki Radzieckiej w Zielonej Górze” przewidywano udział 4,5 tys. widzów oraz spodziewano się przybycia delegacji władz partyjno-państwowych z krajów obozu socjalistycznego. W cytowanym dokumencie stwierdzano, że

wyniki kontynuowanego rozpoznania zjawisk, środowisk i osób wskazują, iż aktualna sytuacja operacyjno-polityczna na terenie miasta i województwa zielonogórskiego kształtuje się korzystnie. Nie uzyskano również informacji wyprzedzających o ewentualnych planowanych zakłóceniach przebiegu koncertów i imprez, jak też przygotowywanych wrogich wystąpieniach o charakterze politycznym. Niemniej jednak w obecnym okresie należy się liczyć z możliwością wykorzystania poszczególnych koncertów przez element wrogi politycznie do realizacji swych antyradzieckich i antysocjalistycznych celów⁵.

Planowany zakres zabezpieczeń festiwalu był niezwykle szeroki. Przewidywano rozpoznawanie zamiarów i działań wobec imprezy środowisk oraz osób podejrzanych

4 Kontrola operacyjna prowadzona w ramach spraw obiektowych miała charakter profilaktyczny, a jej celem było niedopuszczenie do szerzenia się w ochranianym obiekcie (mogły nim być np.: zakład pracy, impreza masowa, organizacja czy jednorazowe wydarzenie) postaw i działań antysystemowych, zob.: F. Musiał, *Podręcznik bezpieki. Teoria pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa w świetle wydawnictw resortowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych PRL (1970-1989)*, Kraków 2007, s. 250-260. Kontrolę operacyjną SB nad imprezami kulturalnymi prowadzoną w ramach spraw obiektowych analizowano w odniesieniu do Lubuskiego Lata Filmowego w Łagowie (A. Małyszka, *Filmowcy pod obserwacją*, „Niezależna Gazeta Polska, Świat kultury w sieci SB. Dodatek specjalny IPN” 2007, nr 10, s. IV-V), Festiwalu Artystycznego Młodzieży Akademickiej w Świnoujściu (E. Krasucki, *FAMA '77 w perspektywie aparatu bezpieczeństwa*, [w:] *Artyści a Służba Bezpieczeństwa. Aparat bezpieczeństwa wobec środowisk twórczych*, red. R. Klementowski, S. Ligarski, Wrocław 2008, s. 157-172), Międzynarodowego Festiwalu Teatrów Studentek na Dolnym Śląsku (S. Ligarski, *Kontrola operacyjna festiwali teatralnych na Dolnym Śląsku przez Służbę Bezpieczeństwa w latach 1960-1989*, [w:] *Artyści a Służba...*, s. 183-196) i Wrocławskiego Teatru Pantomimy (S. Ligarski, *Agentura we Wrocławskim Teatrze Pantomimy*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989” 2009, nr 1 (7), s. 225-251).

5 Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Poznaniu (dalej: AIPN Po), Plan zabezpieczenia XVIII Festiwalu Piosenki Radzieckiej w Zielonej Górze, sygn. IPN Po 0038/154, k. 10.

o „działalność przestępcza polityczną i kryminalną”, wzmoczenie działań prewencyjno-porządkowych mających na celu „neutralizację elementu kryminalnego i chuligańskiego”. Wobec dziennikarzy akredytowanych przy biurze prasowym, artystów i pisarzy zaproszonych do udziału w poszczególnych imprezach kulturalnych planowano podjęcie działań polegających na:

- sprawdzeniu ich we właściwych komendach wojewódzkich MO i wyeliminowaniu osób przejawiających działalność antysocjalistyczną;
- operacyjnym zabezpieczeniu ważniejszych imprez towarzyszących i miejsc zakwaterowania;
- prowadzeniu kontroli zachowania się wytypowanych osób i przeciwdziałaniu wszelkim negatywnym zamiarom z ich strony⁶.

SB i MO miały także zbierać informacje o pobycie w Zielonej Górze dziennikarzy z krajów kapitalistycznych. Na czas trwania festiwalu planowano dokonać jak najwięcej zatrzymań osób poszukiwanych za popełnienie przestępstw pospolitych. Miano zadbać o stan nawierzchni dróg i oznakowania tras komunikacyjnych.

W dniach 8, 9 i 10 czerwca 1982 r. w pobliżu amfiteatru planowano skoncentrować 40 funkcjonariuszy ZOMO, 150 rezerwistów MO, 10 członków ORMO, 6 kontrolerów ruchu drogowego (łącznie 206 osób). W dniach 11 i 12 czerwca miano skoncentrować 85 funkcjonariuszy ZOMO, 300 rezerwistów MO, 70 funkcjonariuszy Batalionów Centralnego Podporządkowania (BCP), 20 członków ORMO, 10 kontrolerów ruchu drogowego (łącznie około 500 osób).

Na widowni amfiteatru w dniu 8 czerwca 1982 r. przebywać miało 100 pracowników operacyjnych SB i MO, 30 osobowych poufnych źródeł informacji. W pozostałych dniach przebywać miało 200 pracowników operacyjnych SB i MO, 65 osobowych poufnych źródeł informacji i 20 członków ORMO. Zważywszy, że amfiteatr mógł pomieścić 4,5 tys. osób, 6,5 procent widowni stanowiły osoby tak czy inaczej związane z aparatem bezpieczeństwa. Jeżeli do tego dodamy liczbę członków partii i ściągniętych obowiązkowo żołnierzy, widać, że festiwal był imprezą ludzi aparatu władzy PRL.

W 1982 r. do zabezpieczenia festiwalu i imprez towarzyszących w pozostałych częściach miasta użyto 887 osób, w tym: 170 funkcjonariuszy ZOMO, 300 żołnierzy rezerwy MO, 200 funkcjonariuszy operacyjnych KWMO, 67 funkcjonariuszy KWMO i KMO z rejonu współdziałania, 20 kontrolerów służby ruchu drogowego, 30 członków ORMO i 20 żołnierzy WP. Ponadto od 11 czerwca 1982 do 12 czerwca 1982 r. przemieszczono z Bełcza kompanię operacyjną ZOMO, która stacjonowała w Klubie Sportowym „Gwardia”.

Przed rozpoczęciem festiwalu dokonano operacyjnego sprawdzenia 24 akredytowanych dziennikarzy pochodzących z Katowic, Opola, Warszawy, Legnicy, Zielonej Góry i Krakowa, oraz wybranych imprez towarzyszących: uczestników IX Ogólnopolskiego

6 AIPN Po, Plan zabezpieczenia XVIII Festiwalu Piosenki Radzieckiej w Zielonej Górze, sygn. IPN Po 0038/154, k. 12.

Symposium Rusycystycznego i Pleneru Plastycznego w Łagowie Lubuskim. Polegało ono na wysyłaniu do komend wojewódzkich MO działających na terenie województw, z których pochodzili dziennikarze i wybrani uczestnicy imprez kulturalno-naukowych rutynowego pytania o następującej treści: „Proszę o udzielenie informacji czy niżej wymienieni pracownicy ... [tutaj imię i nazwisko – K. B.] nie przechodzą w Waszym zainteresowaniu z uwagi na zaangażowanie w działalności antysocjalistycznej”. Odpowiedzi sływały w przeciągu kilku dni. Tego rodzaju operacyjne sprawdzenie było rutynową czynnością, dokonywaną przy okazji każdej imprezy kulturalnej monitorowanej przez SB w ramach sprawy obiektowej. Z uczestników Symposium Rusycystycznego w 1982 r. okazało się, że jedynie Wojciech Chlebda był aktywnym członkiem uczelnianej NSZZ „Solidarność” i jako redaktor „wolnej trybuny prezentował negatywne postawy”. Po wprowadzeniu stanu wojennego przez krótki czas był internowany i „aktualnie nie przejawia działalności związkowej”⁷.

Plener Plastyczny był zabezpieczany przez kontakt operacyjny „Mag”, który dostarczył listę uczestników pleneru oraz na bieżąco informował o nastrojach panujących w środowisku zielonogórskich plastyków (niezadowolenie z powodu braku zamówień) i plotkach obyczajowych (urodziny nieślubnego dziecka czy wyjazd do pracy do RFN). Według informatora SB dobór uczestników Pleneru i jego przebieg nie budził zastrzeżeń pod względem politycznym⁸.

Ogólnopolskie Symposium Rusycystyczne było zabezpieczane przez tajnego współpracownika (TW) „Robert” oraz dwa kontakty służbowe: „W” i „Ł”. Kontakt służbowy „Ł” był „osobą współodpowiedzialną z ramienia Wyższej Szkoły Pedagogicznej” w Zielonej Górze za organizację symposium. Dostarczył on listę uczestników symposium, którzy potwierdzili swój udział oraz informował również o planowanych nieformalnych spotkaniach jego uczestników. Tajny współpracownik „Robert” informując o przebiegu symposium, zwracał uwagę, na to, że „w wystąpieniach referentów oraz w dyskusjach nie było żadnych wystąpień antyradzieckich”⁹. TW „Robert” nie omieszczał podzielić się z funkcjonariuszem SB ogólnymi wrażeniami z przebiegu festiwalu:

XVIII Festiwal Piosenki Radzieckiej cieszy się ogromną popularnością wśród publiczności zielonogórskiej. W koncertach bierze udział młodzież szkół średnich oraz w dość dużej ilości studenci. Pierwsze dwa koncerty były na b.[ardzo] dobrym poziomie. Należy stwierdzić uwagę na różnorodność zainteresowań piosenką, muzyką rosyjską i radziecką poszczególnych wykonawców. Atmosfera wieczornych spotkań jest również bardzo przyjaźna. Tylko koncert Przyjaźni, na który przyszło mnóstwo ludzi w oczekiwaniu, że to będzie coś dobrego zawiódł niemal całą publiczność zielonogórską. Oprócz kilku wykonawców polskich i radzieckich nie było właściwie kogo słuchać. Szkoda, że nie pomyślano o zaproszeniu wspaniałych twórców piosenki radzieckiej np. Żannę Biczewską, czy Bułata Okudżawę, których piosenki są tak popularne w Polsce¹⁰.

7 *Ibidem*, k. 101.

8 AIPN Po, Informacja spisana ze słów ko. „Mag”, sygn. IPN Po 0038/154, k. 24. Skrót „ko.” oznacza kontakt operacyjny.

9 AIPN Po, Wyciąg z informacji tw ps. „Robert” z dnia 12.06.1982 r., sygn. IPN Po 0038/154, k. 36.

10 *Ibidem*, k. 37.

Wprawdzie funkcjonariusz SB zapisał wyrażaną merytoryczną opinię o festiwalu, nic jednak nie wskazuje – przynajmniej w przypadku sprawy obiektowej „Piosenka” – aby zrobił z niej jakikolwiek użytek, np. usiłował przekazać organizatorom festiwalu i w ten sposób wpłynąć na jego przebieg.

Funkcjonariusze SB nie za bardzo jednak wierzyli tego typu laurkowym opiniom stworzonym nawet przez własnych tajnych współpracowników, gdyż z wielką powagą podchodzili do informacji o wszelkich próbach zakłócania festiwalu. Na przykład młodszy chorąży I. Weiss w dniu 7 czerwca 1982 r. uzyskał informację od TW „Wenus”, z której wynikało, że „środowisko zielonogórskich cinkciarzy będzie brać udział w Festiwalu Piosenki Radzieckiej, gdzie ma zakłócać festiwal gwiazdami. Ponadto mają prowokować inne osoby do wszelkich zakłóceń festiwalu”¹¹. Sporządzona notatka służbowa wymienia nazwiska sześciu osób. Jako środek zapobiegawczy postawiono przeprowadzić z nimi rozmowy ostrzegawcze. TW „Wenus” powyższą informację uzyskał, przebywając z w/w na dyskotece w Hali Ludowej 6 czerwca 1982 r.

SB nie zdołała jednak zapobiec do końca tego rodzaju incydentom. Mianowicie TW „Jarek”, który w dniach 9 i 10 czerwca 1982 r. przebywał na FPR zaobserwował, że:

W sektorze F siedziała tzw. grupa zielonogórskich „cinkciarzy”, których TW w większości zna z widzenia. Wśród nich przebywał taksówkarz zielonogórski [...] oraz młody mężczyzna w wieku ok. 30 lat [...]. W/w szczególnie wyróżniali się wulgarną głośną mową skierowaną pod adresem organizatorów festiwalu. Ponadto wypowiadali się, iż na widowni przebywają tylko „zgonienie kołchoźnicy”, milicjanci, „ubowcy” i żołnierze po cywilnemu, wraz ze swoimi rodzinami. Nadmieniali również, że w przyszłym roku już na pewno odbędzie się w amfiteatrze festiwal „Solidarności”. TW oświadczył, iż w/wym. osobnicy uczestniczyli w festiwalu w dniach 9 i 10.06.1982 r.¹²

Jak widzimy, cytowany przez TW „Jarka” cinkciarz zasadniczo nie mylił się w ocenie składu widowni.

O wadze zabezpieczenia festiwalu świadczy sporządzenie „Meldunku sytuacyjnego” przez Sztab KWMO w Zielonej Górze z dnia 8 czerwca 1982 r., podczas którego podsumowano sytuację w mieście. Na podstawie operacyjnego rozpoznania [objęto nim zakłady pracy: Zakłady Przemysłu Wełnianego „Polska Wełna”, Zastal, Lumel, Lubuską Wytwórnię Wódek Gatunkowych, Państwowe Zakłady Zbożowe, „Dekora”, Unitra, Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Handlu Wewnętrznego (WPHW)] społecznego zainteresowania festiwalem stwierdzono:

- zupełny brak zainteresowania festiwalem wśród mieszkańców Zielonej Góry;
- problemy ze zbyciem karnetów, pomimo że zakłady pracy dokładały do każdego karnetu po 100 zł; np. w PZZ nie udało się sprzedać ani jednego karnetu;
- wyrażane obawy o ekonomiczną stronę festiwalu i koszty jakie musi ponieść Zielona Góra,

11 AIPN Po, Notatka służbowa, sygn. IPN Po 0038/154, k. 34.

12 AIPN Po, Notatka służbowa dot. rozmowy przeprowadzonej z TW ps. „Jarek”, sygn. IPN Po 0038/154, k. 35.

– wrogi stosunek wobec festiwalu okazywany przez poszczególnych byłych działaczy Solidarności.

W „Meldunku sytuacyjnym” nie zanotowano zbyt wielu aktów zakłócania festiwalu. W dniu 8 czerwca odnotowano tylko trzy takie przypadki:

- o godz. 8-9:00 w rejonie ul. Sobieskiego na szybie sklepu tekstylnego zdjęto ulotkę o następującej treści: „Dunia świnia. Ja w kołchozie rodiłsi”;
- o godz. 9:20 na szybie Ermitażu przy pl. Lenina zdjęto plakat z wizerunkiem L. Breżniewa z adnotacją „Dyrygent 82”;
- o godz. 10:45 przy ul. Lisowskiego na szybie sklepu monopolowego zdjęto ulotkę z wizerunkiem wrony w rogatywce na czołgu z napisem: „jak mi zagrają tak śpiewam, Festiwal 82”¹³.

Innych niepokojących incydentów w czasie trwania festiwalu w Zielonej Górze nie odnotowano.

W 1983 r. XIX Festiwal Piosenki Radzieckiej odbył się w dniach 7-11 czerwca 1983 r., zaś dwie inne rutynowo monitorowane przez SB imprezy towarzyszące: X Ogólnopolskie Sympozjum Rusycystyczne w dniach 9-10 czerwca 1983 r. i VII Plener Przyjaźni w Łagowie Lubuskim w dniach 28 maja – 11 czerwca 1983 r.¹⁴ W połowie maja SB otrzymało od organizatorów wstępne plany przebiegu imprezy, wykaz członków komitetu organizacyjnego i sztabu oraz miejsc zakwaterowania wykonawców, ekip technicznych i dziennikarzy.

Dnia 25 maja 1983 r. sierżant H. Korczak raportował, że podczas spotkania z „O.Z.” i „M.K.” dowiedział się, iż w kręgach „byłej ekstremy »S« oraz elementów wrogich” planuje się wykorzystanie XIX Festiwalu Piosenki Radzieckiej do szerzenia „dla wrogiej propagandy poprzez organizowanie wszelkiego rodzaju wybrków chuligańskich poprzez bojkotowanie na widowni występów solistów szczególnie z ZSRR”¹⁵. Anonimowy informatorzy twierdzili, że:

przygotowuje się specjalne grupy do dokonywania niebezpiecznych zająć poprzez skonstruowane specjalnie do tych celów tzw. wyżutni [pisownia oryginału – KB], które będą umieszczone poza Amfiteatrem w parku. Wyżutnie są wzorowane na starych, przeszłych systemów atakujących obłożone warownie, które są wykonane z żelaza i drewna tj. żerdzi. Ponadto mówi się, że grupy te będą celowo uszkadzać wszelkiego rodzaju sprzęt RTV oraz towarzyszący Festiwalowi poprzez przebijanie kół, podpalenia i inne, które mają mieć dużą skuteczność w prawidłowym przebiegu Festiwalu Piosenki Radzieckiej¹⁶.

13 AIPN Po, Meldunek sytuacyjny, sygn. IPN Po 0038/154, k. 109-110.

14 Co nie znaczy, że SB – gdy pozwalała na to siły i środki – nie kontrolowała operacyjnie za pośrednictwem TW przebiegu innych imprez towarzyszących. Przykładowo w 1983 r. okazało się, że uczestnikiem Dni Literatury Radzieckiej będzie TW „Marian”, którego zamierzano wykorzystać do monitorowania przebiegu tej imprezy (AIPN Po, Pismo Zastępcy Naczelnika Wydziału II KWMO w Zielonej Górze skierowane do Naczelnika Wydziału III KWMO, sygn. IPN Po 0038/154, k. 145). Ani tajny współpracownik o tym pseudonimie, ani ta impreza kulturalna nie widnieje we wcześniej opracowanym „Planie operacyjnego zabezpieczenia FPR i imprez towarzyszących” (AIPN Po, sygn. IPN Po 0038/154, k. 22).

15 AIPN Po, Notatka informacyjna dotyczy zbliżającego się Festiwalu Piosenki Radzieckiej w Zielonej Górze, sygn. IPN Po 0038/154, k. 41. „O.Z.” i „M.K.” – były to pseudonimy informatorów.

16 Ibidem.

Pomimo niskiego stopnia precyzji i wiarygodności tych informacji, SB potraktowała je niezmiernie poważnie, co świadczy jedynie o wadze, jaką przykładano do niezakłóconego przebiegu festiwalu. Na podejrzanych, którzy mieli planować zakłócenia imprezy, wytypowano Bogusława Przybyłowskiego i Bohdan Banasia, ucznia Zespołu Szkół Samochodowych w Zielonej Górze, zamieszkałego w Nowej Soli. W dniu 31 maja 1983 r. w czasie postoju pociągu na stacji kolejowej Zielona Góra, Banaś siedział na korytarzu wagonu z nogami na schodach. Funkcjonariusze Służby Ochrony Kolei polecili mu zdjęcie nóg ze schodów. Pomimo że Banaś posłuchał polecenia sokistów, ci weszli do pociągu, wyprowadzili go zeń i ukarali go mandatem w wysokości 500 zł. Gdy chłopak zażądał wyjaśnienia i uzasadnienia nałożonej kary, został przez sokistów siłą doprowadzony (wykręcano mu ręce i grożono użyciem gazu) na Komisariat Kolejowy MO w Zielonej Górze, gdzie go przesłuchano i przetrzymano.

To nie był koniec kłopotów Banasia, gdyż 7 czerwca 1983 r. plut. Marek Mądry Kierownik Komisariatu Kolejowego MO został powiadomiony przez „OI-DT” – jak wynika ze sporządzonej notatki – bliskiego znajomego Banasia obawiającego się dekonspiracji, że ten „chce wprowadzić w okresie Festiwalu Piosenki Radzieckiej w Zielonej Górze zamieszanie na terenie amfiteatru zielonogórskiego konstruując i rzucając laski z gazem łzawiącym oraz petardy i świece dymne”¹⁷. Według informatora, Banaś jest wrogo ustosunkowany do ustroju PRL oraz w przeszłości miał do czynienia z produkcją ulotek. SB postanowiła z podejrzanym uczniem przeprowadzić rozmowę ostrzegawczo-wyjaśniającą, która miała miejsce 8 czerwca 1983 r.; stawiane mu zarzuty ostatecznie nie zostały potwierdzone.

Był to jeden z niewielu sygnałów o planowanym zakłócaniu przebiegu Festiwalu. W „Planie operacyjnego zabezpieczenia Festiwalu Piosenki Radzieckiej i ważniejszych imprez towarzyszących” opracowanym 4 czerwca 1983 r. SB zasadnie stwierdzało, że:

Do chwili obecnej nie notuje się żadnych sygnałów, które wskazywałyby na planowanie przygotowań do zakłócenia przebiegu FPR i imprez towarzyszących. Niemniej jednak z uwagi na ogólną sytuację społeczno-polityczną należy liczyć się z możliwością zakłóceń przebiegu FPR i imprez towarzyszących przez element wrogi politycznie, chuligański lub usiłowaniami wykorzystania jej do realizacji antysocjalistycznych bądź antyradzieckich akcji propagandowych. Można spodziewać się również indywidualnych faktów prowokacyjnych działań w stosunku do obywateli radzieckich obecnych na widowni. Nie przewiduje się zorganizowanych akcji ze strony tzw. podziemia „S” zmierzających do bojkotu tej imprezy (bilety zostały w większości rozprowadzone)¹⁸.

W porównaniu z planem zabezpieczenia imprezy w 1982 r., zakres podjętych działań profilaktycznych w 1983 r. było skromniejszy, ograniczony w zasadzie

17 AIPN Po, Notatka informacyjna, sygn. IPN Po 0038/154, k. 44. „OI-DT” - był to pseudonim informatora MO.

18 AIPN Po, Plan operacyjnego zabezpieczenia Festiwalu Piosenki Radzieckiej i ważniejszych imprez towarzyszących, sygn. IPN Po 0038/154, k. 21.

do działań związanych z bezpośrednim monitorowaniem przebiegu festiwalu i imprez towarzyszących. Kierunek działań operacyjnych przewidywał zdobywanie informacji wyprzedzających o planowanych zakłóceniach festiwalu i niedopuszczenie do zakłóceń, gdyby takie wystąpiły. Planowano użyć 200 pracowników operacyjnych i mundurowych wewnątrz amfiteatru i 50 w rejonie przylegających; w koncertach miały uczestniczyć nieokreślona liczba osobowych źródeł informacji. Liczba zmobilizowanych funkcjonariuszy była mniejsza niż w roku 1982.

Plan zabezpieczenia przewidywał także wykorzystanie 11 osobowych źródeł informacji: tajnych współpracowników, ps. „Jurek”, „Roman”, „Świerk”, „Robert”, „Ekonom”, „Grażyna”, „Kon”, „Ślżzak”, „Antoni” oraz dwóch kontaktów operacyjnych: „Mietek” i „Ewa”. Ponadto Ogólnopolskie Sympozjum Rusycystyczne zabezpieczać ma TW „Mietek”¹⁹. SB posiadała osobowe źródła informacji we wszystkich miejscach zakwaterowania i żywienia²⁰.

Wzorem roku ubiegłego pod koniec maja 1983 r. dokonano operacyjnego sprawdzenia akredytowanych 40 dziennikarzy prasowych, 60 radiowo-telewizyjnych i uczestników dwóch imprez towarzyszących: uczestników IX Ogólnopolskiego Sympozjum Rusycystycznego i Pleneru Plastycznego w Łagowie Lubuskim. Tego rodzaju operacyjne sprawdzenie było zresztą rutynową czynnością dokonywaną przy okazji każdej imprezy kulturalnej monitorowanej przez SB w ramach sprawy obiektowej.

W odpowiedzi na zapytanie z SB z Zielonej Góry w dniu 3.06.1983 r. z Wydziału XIII Departamentu II MSW przyszedł szyfrogram zawierający prośbę o „poddanie kontroli operacyjnej w trakcie pobytu na waszym terenie red. Oborską Barbarę [...] b. aktywnego członka »solidarności« oraz red. Mariusza Jelińskiego [...] utrzymującego systematyczne kontakty z kk [krajami kapitalistycznymi – przyp. K. B.]”²¹.

Z kolei Wydział II KW MO z Łodzi poinformował, że w jego „operacyjnym zainteresowaniu” znajduje się redaktor Anna Kolasa zatrudniona w redakcji muzycznej rozgłośni PR w Łodzi; w ramach sprawy obiektowej „ETER”. Zaznaczono, że jej akredytacja nie budzi zastrzeżeń.

Ponadto okazało się, że wśród grupy akredytowanych dziennikarzy znaleźli się dwaj tajni współpracownicy SB. Jak informował w szyfrogramie Wydział II KW MO w Katowicach: „Zygmunt Kiszakiewicz i Kazimierz Jędrzejewski są tajnymi współpracownikami i w wypadku potrzeb operacyjnych możecie z nimi nawiązać kontakt. O powyższej możliwości wymieniemi tw zostali przez nas uprzedzeni”²². Według sporządzonej odrębnej notatki służbowej por. A. Pilitowskiego z rozmowy telefonicznej przeprowadzonej z ppor. Siejką z Wydziału 14 Departamentu II MSW w Warszawie wynika, że akredytowany dziennikarz Leonard Dzikowski ze „Sztandaru Młodych” może być wykorzystywany w porozumieniu z Wydz. XIV Dep. II MSW w Warszawie²³. O charakterze powiązania tej osoby z MSW nic bliżej jednak nie wiadomo.

19 *Ibidem*, k. 22.

20 AIPN Po, Pismo Naczelnika Wydziału III KWMO w Zielonej Górze skierowane do Naczelnika Wydziału V Departamentu III MSW w Warszawie, sygn. IPN Po 0038/154, k. 141.

21 AIPN Po, Szyfrogram otrzymany nr 1524 z Dep. II MSW, sygn. IPN Po 0038/154, k. 137.

22 AIPN Po, Szyfrogram otrzymany nr 1480 KW MO w Katowicach, sygn. IPN Po 0038/154, k. 135.

23 AIPN Po, Notatka służbowa, sygn. IPN Po 0038/154, k. 136.

Jubileuszowy XX Festiwal Piosenki Radzieckiej odbył się w dniach od 5 do 9 czerwca 1984 r. Sprawę obiektową „Piosenka” wszczęto 25 maja 1984 r., a zakończono 5 lipca 1984 r. Tym razem powołano w Wojewódzkim Urzędzie Spraw Wewnętrznych (WUSW) Zespół ds. koordynacji zabezpieczenia festiwalu w składzie: ppłk. mgr S. Fornalik – zastępca Szefa WUSW ds. MO (kierownik Zespołu), ppłk J. Wiśniewski – szef Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych (RUSW) Zielona Góra (z-ca kierownika) oraz członkowie: płk. A. Merda – Naczelnik Wydz. III WUSW, ppłk mgr J. Rajter – Naczelnik Wydziału Prewencji WUSW, ppłk mgr E. Zdzinicki – Naczelnik Wydziału WSK WUSW, mjr mgr Szular Naczelnik Wydziału do walki z Przestępczością Gospodarczą WUSW i mjr mgr R. Filecki – Naczelnik Wydziału RD WUSW²⁴. W 1984 r. do SB nie docierały żadne sygnały o planach zakłócenia festiwalu. Dlatego też „Plan operacyjnego zabezpieczenia Festiwalu Piosenki Radzieckiej i ważniejszych imprez towarzyszących” z 21 maja 1984 r. powtarzał życiem określenia z „Planu” opracowanego w roku 1983 i w zasadzie powtarzano kierunki działań z roku 1983. Jednakże w porównaniu z rokiem ubiegłym zakres działań w 1984 r. był skromniejszy. Do zabezpieczenia festiwalu planowano użyć następujących sił: 169 funkcjonariuszy ZOMO, 120 funkcjonariuszy operacyjnych SB i MO i 6 kontrolerów ruchu drogowego²⁵. Było to zdecydowanie mniej niż w latach ubiegłych.

Sprawdzono również 54 akredytowanych dziennikarzy – okazało się, że żaden z nich nie przejawiał „antysocjalistycznej działalności” na terenie kraju i poszczególne WUSW nie zgłaszały zastrzeżeń wobec ich udziału. Jedynie Wydział VI Departamentu III MSW w Warszawie był zainteresowany osobą i zachowaniem Stefana Polewczyka, kierowcy wozu transmisyjnego TV. Naczelnik Wydziału III WUSW w Zielonej Górze zlecił Wydziału B WUSW w Zielonego Górze obserwację w dniach 6-9 VI 1984 r. Stefana Polewczyka. W wyniku całodobowej obserwacji stwierdzono, że Polewczyk nie prowadził „działalności antypaństwowej”²⁶.

III. Konkluzje

Działania operacyjne SB prowadzone wobec Festiwalu Piosenki Radzieckiej mieściły się zasadniczo w modelu rutynowych działań profilaktycznych prowadzonych w ramach spraw obiektowych. Ze względu na propagandowy charakter festiwalu i czas, w jakim się odbywał (analizowane są lata 80.), do zabezpieczenia imprezy stosowano niezmiernie duże siły i środki, koncentrując się bardziej na zabezpieczeniu FPR od zewnątrz (społeczeństwa) niż od wewnątrz. Stopniowo – wraz ze stwierdzeniem braku zagrożenia w zakłóceniu festiwalu – zmniejszano zakres przedsięwzięć zabezpieczających. Zielonogórska SB nie ingerowała w jego merytoryczny przebieg, listę zaproszonych artystów, uczestników czy laureatów. Uczestnicy festiwalu

24 AIPN Po, Informacja spisana ze słów ko. „Mag”, sygn. IPN Po 0038/157, k. 24.

25 AIPN Po, Plan operacyjnego zabezpieczenia Festiwalu Piosenki Radzieckiej i ważniejszych imprez towarzyszących, sygn. IPN Po 0038/157, k. 26.

26 AIPN Po, Pismo do Naczelnika Wydziału VI Departamentu III MSW w Warszawie, sygn. IPN Po 0038/157, k. 72.

przechodzili zapewne przez wcześniejsze sита selekcji. To wszystko odbywało się przede wszystkim na poziomie Wydziału Kultury KC PZPR, dalej Ministerstwa Kultury, czy wreszcie oficjalnego patrona imprezy – TPPR i Komitetu Organizacyjnego.

Opinię taką można postawić, opierając się na znajomości prowadzenia spraw obiektowych o podobnym charakterze. Arkadiusz Małyszka analizował kontrolę operacyjną Lubuskiego Lata Filmowego w Łagowie, Eryk Krasucki – Festiwalu Artystycznego Młodzieży Akademickiej w Świnoujściu, a Sebastian Figarski – Międzynarodowego Festiwalu Festiwalu Teatrów Studenckich na Dolnym Śląsku i Wrocławskiego Teatru Pantomimy (WTP).

Na podstawie przeprowadzonych już badań sprawowanej przez SB operacyjnej kontroli przebiegu imprez kulturalnych można postawić pytanie wykraczające poza przypadek Festiwalu Piosenki Radzieckiej: Czy SB sprawując kontrolę operacyjną w ramach spraw obiektowych, wywierała jakiś wpływ na merytoryczną działalność kontrolowanych przez siebie instytucji kulturalnych (np. Wrocławski Teatr Pantomimy) i przebieg cyklicznie odbywając się imprez kulturalnych, jak np. Festiwal Piosenki Radzieckiej, FAMA, Lubuskie Lato Filmowe czy Festiwal Festiwalu?

Eryk Krasucki badający FAMĘ twierdzi wprost, że nie: „Kabareton, a więc działania operacyjne Służby Bezpieczeństwa prowadzone przy okazji FAMY '77 do historii festiwalu nie należą”²⁷. Podobne, choć nie tak zdecydowana, jest opinia Sebastiana Ligarskiego:

warto zauważyć, ścisłą współpracę kierownictwa festiwalowego oraz współorganizatorów z SB. Rola SB ograniczała się tylko do obserwowania oraz nadzoru nad przebiegiem festiwalu. Tylko w dwóch przypadkach doszło do bezpośrednich ingerencji OZI lub bezpośrednio SB w wydarzenia festiwalowe. Pieczę nad przebiegiem imprez zapewniali organizatorzy – odpowiednio dobierając sale do przedstawień, ograniczając liczbę widzów, przeprowadzając rozmowy z członkami poszczególnych grup teatralnych lub osobami zaangażowanymi do pomocy, szczególnie pilotami²⁸.

S. Ligarski podkreśla jednocześnie zainteresowanie funkcjonariuszy SB merytoryczną stroną imprezy i ich odbiorem przez posiadane źródła informacji oraz przygotowaniem merytorycznym do kontrolowanego przez siebie operacyjnie obszaru działań. Jednakże ani w przypadku festiwalu teatralnych, ani w pozostałych analizowanych przypadkach autorzy nie stwierdzają, by wiedza ta była wykorzystywana do kreowania hierarchii artystycznej podczas danego wydarzenia artystycznego, decydowania o zaproszonych uczestnikach czy wpływania na przyznawanie nagród i wyróżnień. Kontrola operacyjna Wrocławskiego Teatru Pantomimy dokonywała się w ramach rutynowych działań aparatu bezpieczeństwa i obejmowała przede wszystkim liczne wyjazdy zagraniczne jego aktorów do krajów kapitalistycznych. Pośrednim skutkiem uzyskanej przez SB wiedzy o zachowaniach i upodobaniach

27 E. Krasucki, *FAMA' 77 w perspektywie aparatu bezpieczeństwa*, [w:] *Artyści a Służba...*, s. 158.

28 S. Ligarski, *Kontrola operacyjna festiwalu teatralnych na Dolnym Śląsku przez Służbę Bezpieczeństwa w latach 1960-1989*, [w:] *Artyści a Służba...*, s. 196. OZI – osobowe źródło informacji.

aktorów mogło być, przyznaje S. Ligarski, złamanie czy utrudnienie kariery aktorskiej²⁹.

Na podstawie przebadanych przypadków wydaje się, że jeżeli SB wywierała wpływ na życie kulturalne, to był to wpływ pośredni, ale nie bezpośredni. Sama bowiem świadomość organizatorów, że warunkiem wstępnym organizacji oficjalnej imprezy była współpraca z funkcjonariuszami SB – choćby przez podanie z odpowiednim wyprzedzeniem listy uczestników, programu, miejsc zakwaterowania itp. – wpływała paraliżująco na ich postępowanie. Byli oni świadomi, że istnieje instytucja monitorująca przebieg imprezy kulturalnej i mogąca wyciągnąć określone konsekwencje w przyszłości wobec jej organizatorów. Świadomość ta uruchamiała, najogólniej mówiąc, mechanizm autocenzury wpływający nie tyle na to, co organizatorzy życia kulturalnego robili, lecz na co nie decydowali się z powodu świadomości ograniczeń własnej wolności czynić. Ponieważ zaniechania są w historii równie ważne jak działania, trudno zatem pomijać wpływ SB w infrastrukturze życia kulturalnego PRL.

29 S. Ligarski, *Agentura...*, s. 250-251. Autor zauważa, że w badanym przez niego przypadku kontroli operacyjnej WTP takim utrudnieniem w karierze nie stanowiło samo zakończenie współpracy z SB.